

Contribució a la fitonímia normativa des de la terminologia¹

JOAN CARLES VILLALONGA TERRASSA
Universitat de Barcelona
jcvillalonga@ub.edu

Joan Carles Villalonga és llicenciat

en Filologia Catalana i diplomat en Biblioteconomia i Documentació per la Universitat de Barcelona, i màster en Correcció i Assessorament Lingüístic per la Universitat Autònoma de Barcelona. Col·laborador del TERMCAT i membre del projecte *Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i projecció dialectal* de la Universitat de Barcelona, els seus interessos i àmbits de recerca són molt amplis, relacionats amb la dialectologia i la variació, la llengua històrica, l'edició de textos, la terminologia, etc. Ha publicat, entre d'altres, diversos articles sobre fitonímia i és coautor de les obres següents: *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* (TERMCAT, 2014), *Tres llibres d'aritmètica mallorquins. Antoni Fontirroig (1616 i c. 1670) i anònim (1803)* (UB i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, en premsa) i *Digital. cat. El lèxic català de l'era digital* (Barcanova, 2013).

Resum

Aquest article pretén contribuir a fixar la fitonímia normativa a partir de l'estudi de casos concrets de noms de plantes que s'han detectat al DIEC2 durant el procés de revisió lingüística i preparació de les fitxes terminològiques del projecte Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana. S'analitzen alguns d'aquests fitònims normatius i s'hi proposen alguns canvis: modificació o eliminació de la forma normativa, unificació de divergències i inclusió d'algunes formes noves.

PARAULES CLAU: dialectologia; fitonímia; normativa; terminologia

Abstract

Contribution to Catalan Normative Phytonymy from Terminology

This article aims to contribute to Catalan normative phytonymy through case studies of specific plant names. These terms were documented in DIEC2 during the linguistic review process and the elaboration of terminological entries for the project Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana. The article analyses some Catalan normative phytonyms and proposes changes, such as the modification or suppression of normative terms, the unification of differences and the inclusion of new terms.

KEYWORDS: dialectology; phytonymy; normative language; terminology

TERMINÀLIA 10 (2014): 7-16 · DOI: 10.2436/20.2503.01.66
Data de recepció: 20/5/2014. Data d'acceptació: 21/6/2014
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1 Introducció

1.1 El projecte *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*

Aquest article s'emmarca en el procés de revisió terminològica del projecte *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* (a partir d'ara, NP) del Centre de Terminologia TERMCAT, en col·laboració amb la Universitat de Barcelona i la Institució Catalana d'Història Natural. El projecte se centra en els noms de les plantes vasculares, és a dir, de les falgueres i plantes amb llavor, que tenen denominació catalana pròpia, i actualment aplega unes trenta-cinc mil denominacions catalanes (incloses variants de formació, fonètiques i gràfiques) referents a uns cinc mil vuit-cents tàxons botànics (és a dir, entitats taxonòmiques reconegudes pels codis internacionals de nomenclatura, en aquest cas: gèneres, espècies, subespècies o varietats). L'any 2009 se'n va publicar una primera versió en línia (www.termcat.cat/docs/DL/noms_plantes) i el 2014 se n'ha publicat l'edició completa en paper.

El projecte NP es va iniciar amb la intenció de posar al dia i ampliar la informació fitonímica del llibre de Francesc Masclans *Els noms de les plantes als Països Catalans* (1981, exhaurit editorialment). El corpus del llibre de Masclans ha estat completat amb la incorporació de les dades de fitonímia de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2) de l'Institut d'Estudis Catalans i amb les dades resultants del buidatge de prop de tres-centes obres botàniques especialitzades publicades després del 1981 i procedents de tots els territoris de parla catalana, així com diverses llistes de noms de plantes inèdites cedides per botànics.

Cada fitxa terminològica de NP fa referència a un tàxon botànic i ofereix almenys un nom científic vàlid segons les obres de referència (especialment Bolòs *et al.*, 2005) i tots els noms catalans que s'han documentat aplicats a aquest tàxon. En els casos en què el DIEC2 recull un nom preferent per al tàxon, aquest nom es considera terme principal; la resta de noms catalans documentats que s'adeqüen a la normativa es consideren sinònims, i totes les variants formals documentades que difereixen de la forma normativa apareixen al final de la fitxa terminològica, en una llista de variants amb cos de lletra més petit. Si per al tàxon no es documenta cap nom procedent del DIEC2, s'agafa com a terme principal el primer alfabèticament dels noms documentats.

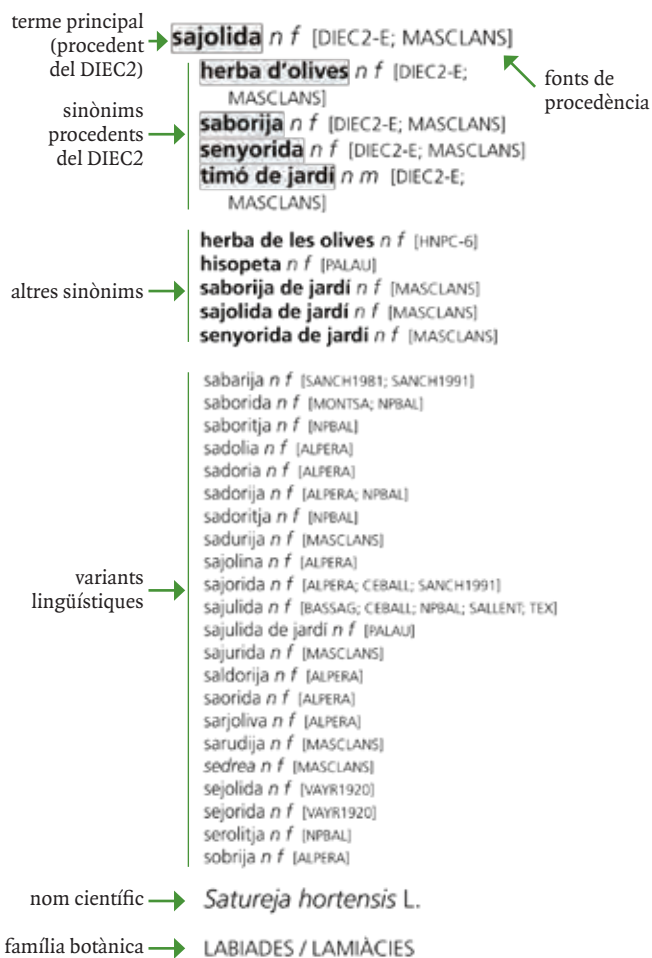

FIGURA 1. Exemple de fitxa de *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*, edició en paper (2014)

Encara que el projecte NP està concebut amb voluntat eminentment descriptiva, no normativa, s'han prioritzat les denominacions procedents del diccionari normatiu (DIEC2) a fi de remarcar-ne la importància i facilitar a l'usuari (especialment a l'usuari no especialitzat en lingüística) la consulta d'unes fitxes que solen contenir nombroses denominacions i variants formals, ortogràfiques, fonètiques, etc., procedents de tota mena d'obres de buidatge (manuscrits, obres prenortatives, llistes inèdites de noms, treballs de camp, etc.). L'estructura de la fitxa en diverses jerarquies (forma o formes normatives, formes que no apareixen al DIEC2 però que s'adapten a la normativa i variants formals que difereixen de la forma normativa) pretén, doncs, orientar l'usuari i permetre-li una consulta en diversos nivells d'aprofundiment (de menys a més especialitzada).

1.2 La fitonímia catalana. L'obra de Francesc Masclans

Les dades que hem esmentat més amunt (trenta-cinc mil noms catalans de plantes) són una mostra de la gran riquesa lèxica de la llengua catalana en el camp de la fitonímia, que ha estat objecte d'atenció i estudi a

càrrec de botànics, farmacèutics i naturalistes (a més, evidentment, dels estudis realitzats des de l'àmbit de la lingüística i les obres lexicogràfiques).

Aquesta tasca va ser iniciada per botànics com Antoni Josep Cavanilles, Antoni Cebrià Costa, Joan Cadevall o Pius Font i Quer (vegeu Bonet, 2010), els quals van fer constar la nomenclatura vernacle de les plantes en les seves obres respectives *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, población y frutos del reyno de Valencia* (Cavanilles, 1795-1797), *Introducción a la flora de Cataluña* (Costa, 1864), *Flora de Catalunya* (Cadevall, 1913-1937) i *Plantas medicinales: El Dioscórides renovado* (Font, 1962).

Amb tot, la principal contribució al camp de la fitonímia catalana la devem al botànic barceloní Francesc Masclans i Girvès, qui, després d'una primera obra titulada *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes* (Masclans, 1954), va publicar la que ha esdevingut la principal obra de referència de la fitonímia catalana: *Els noms de les plantes als Països Catalans* (Masclans, 1981), que és una ampliació i actualització del treball precedent. Aquesta obra conté més de nou mil denominacions catalanes de plantes —amb el nom científic corresponent— per a gairebé tres mil tàxons de flora vascular, i incorpora la informació procedent de cent dinou publicacions (inclòs el *Diccionari general de la llengua catalana*, DGLC), així com les dades recollides pel mateix Masclans en diferents àrees de la geografia catalana.

1.3 Els fitònims al DIEC2: fonts

El diccionari normatiu aplega unes quatre mil denominacions catalanes de plantes referents a uns mil quatre-cents tàxons (noms científics), així com unes tres-cents denominacions referents a parts de planta. Els fitònims que recull el DIEC2 provenen majoritàriament del DGLC (base de l'actual diccionari normatiu) i de l'obra de Masclans (1981, obra de referència de la fitonímia catalana on, de fet, també apareixen els fitònims procedents del diccionari Fabra), a part, evidentment, de noms de plantes exòtiques que s'han introduït recentment als Països Catalans.

L'herència del DGLC és, també en aquest àmbit, d'una gran qualitat («és un mitjà de primera qualitat per al coneixement del català botànic» [Bolòs, 1970]), atesa la cura especial que Fabra va posar en el lèxic de la botànica i l'assessorament constant que va tenir de botànics prestigiosos com Pius Font i Quer i Miquel de Garganta (vegeu Fabra, 1991).

Pel que fa a l'obra de Masclans, la seva tasca de recopilació, buidatge i sistematització de la fitonímia catalana té un valor i un mèrit extraordinaris, encara més si tenim en compte que, evidentment, no disposava de recursos com bases de dades electròniques o accés en línia a obres i manuscrits de què hom disposa avui dia, i que Masclans era botànic i mestre però no tenia estudis específics en llengua (ni coneixe-

ments profunds d'altres dialectes diferents del català central). En conseqüència, doncs, algunes de les solucions que proposa Masclans s'haurien de valorar (i, si és possible, recórrer a la font original d'on Masclans obté el nom) i, en casos puntuals, s'haurien de reconsiderar. N'és un exemple el cas del fitònim «fantasma» *poltre d'eruga*, que va arribar al DIEC2 procedent de Masclans i que es tractava d'una confusió (de fet, una mala correcció) a partir de *poltrú d'eruga*, fitònim procedent de les Balears que fa referència a la semblança de les espigues de la planta *Briza maxima* amb el budell gros del porc i la sobrassada que s'elabora amb aquest budell, anomenats *poltrú* a les Balears (vegeu Villalonga, 2010). Així es va esmenar a la versió electrònica del DIEC2 a l'abril del 2011, finalment amb la variant central *paltruc d'eruga*. En altres casos puntuals, la forma que ha arribat al DIEC2 procedent de Masclans potser també es podria reconsiderar, com s'intenta explicar en alguns casos que s'analitzen en aquest article.

2 Estudi de casos

Durant el procés de revisió lingüística i de preparació de les fitxes terminològiques de NP, estructurades a partir del fitònim normatiu, s'han observat algunes formes normatives que podrien ser replantejades (això és, se'n podria modificar la forma o bé eliminar-la del diccionari normatiu, o bé s'hi podrien afegir algunes formes noves), si tenim en compte la seva etimologia o l'obra de buidatge de la qual provenen.

La gran informació fitonímica que ofereix NP és de gran utilitat en aquesta tasca, ja que permet comparar la forma normativa amb els fitònims provinents de més de tres-cents obres de buidatge de tots els territoris de parla catalana i, per tant, permet fer-ne una valoració més fonamentada.

A continuació s'analitzen aquests casos amb detall.

2.1 Formes que caldria modificar al DIEC2

card cardener (*Carlina*)

El DIEC2 recull *card cardener* i *card de cadenera* (que remetent a *carlina*). Aquests dos noms deuen provenir de Masclans, que documenta (i modifica, sense explicar-ho) *card cardener* i *card de cadenera* procedents del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Allà, però, no hi apareix *card cardener* sinó *card cadener* (s. v. *card*).

En la forma *card cadener* del DCVB, *cadener* és un adjectiu derivat de *cadenera* i té el sentit de 'relatiu, semblant o propi de la cadenera'. Tot i que, etimològicament, el nom de l'ocell *cadenera* està format a partir d'una metatesi de *cardenera* (probablement a partir d'una forma llatina *CARDUELARIA, derivada de CARDUELIS, cf. DCVB), la forma normativa de l'ocell és *cadenera* (també així es pronuncia a Mallorca, d'on prové el nom de la planta). En rossellonès i zones del cata-

là central es fa servir el nom *cardina* per referir-se a l'ocell; a partir d'aquesta forma, doncs, sí que podria existir un adjectiu derivat, *cardiner*. Cal tenir present, però, que aquest fitònim prové de Mallorca, on, com s'ha dit, es fa servir *cadenera*.

La forma *card cardener* deu ser, doncs, un error de còpia de Masclans (que transforma el *card cadener* del DCVB en *card cardener*), d'on l'han recollit el DIEC1 i el DIEC2.

D'altra banda, més que a la primera accepció de *carlina* (*Carlina*), sembla que *card cadener* hauria de remetre a la segona accepció de *carlina* (*Carlina acaulis*), és a dir, a la *carlina cardiguera* (com fa Masclans). En aquest nom, l'adjectiu *cardiguera* prové de *card*. Potser l'error de Masclans a *cadenera* s'explica per analogia o atracció de l'adjectiu *cardiguer* de *carlina cardiguera*, i d'altres noms derivats de *card* que documenta, com *cardigassa*. El fet, però, és que una *carlina* relativa o semblant al *card* (*carlina cardiguera*) sí que té sentit, però un *card* relatiu o semblant al *card* (*card cardener*), no sembla que en tingui cap. Caldria, doncs, que el DIEC2 esmenés l'error i recollís *card cadener*.

cesquera (*Saccharum ravennae*)

El fitònim *cesquera* apareix al DIEC2 (i també al DIEC1; no al DGLC), segurament procedent de Masclans, que el copia, amb aquesta grafia, d'una obra del botànic Oriol de Bolòs (1962). Aquest fitònim és un derivat de *sesca*, nom que s'aplica a gramínies vàries i que presenta diverses variants formals: *sesca*, *sisca*, *cesca*, *cisca*, *xisca*, etc. (vegeu el cas relacionat de *sisca*, que s'analitza més endavant).

Tant el DCVB com el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) (s. v. *sisca*) n'expliquen l'etimologia a partir del cèltic *SESCA* i, per tant, mantenen la *s*-etimològica i escriuen el derivat *sesquera* amb *s*-inicial (i no amb *c*-).

Si ens atenem a l'etimologia, doncs, sembla que el DIEC2 hauria de recollir la forma *sesquera* (com fan el DCVB i el DECat) i no pas *cesquera* (com fa Masclans).

cuspinera (*Arctium minus* i *A. lappa*)

El DIEC2 recull *cuspinera* (que remet a *repalassa*) per a *Arctium lappa* i *Arctium minus*. Sembla clar que *cuspinera* és un derivat de *cospí* (forma que apareix al DIEC2 aplicada a *Caucalis platycarpus* i altres umbel·líferes), d'acord amb el que estableix Coromines (DECat, s. v. *cospinera*).

Per a *Arctium minus*, NP aplega nombrosos noms derivats de *cospí*: *cospiner*, *cospinera*, *cospineta*, *cospins*, *cospius*, *cospiuera*. Totes aquestes formes documentades mantenen la *-o-* del radical de *cospí*. Res no sembla justificar, doncs, que calgui reflectir el tancament en [u] de la *o* àtona a *cuspinera*; per tant, el DIEC2 hauria de recollir *cospinera* (i no *cuspinera*).

gal·landa (*Lavandula dentata*)

El DIEC2 recull *gal·landa* (que remet a *espígol dentat*). Aquesta forma, amb aquesta grafia, apareix a Mas-

clans, que la copia de l'obra *Flora de las Islas Baleares* (1879-1881, p. 353) de l'autor mallorquí Francesc Barceló (on apareix escrita amb la grafia *gal·landa*).

La grafia *gal·landa* deu ser un reflex de la pronúncia mallorquina amb [ll] de *garlanda*, a Mallorca pronunciat [gəllándə] amb assimilació *rl > l·l* com ocorre, per exemple, a *parlar* (pron. [pəllá]). Aquesta pronúncia amb *ela* geminada del grup consonàntic *rl*, pròpia del mallorquí, no s'acostuma a reflectir en la grafia, si no és en textos molt dialectals (i, evidentment, no hauria de fer-ho el diccionari normatiu), i tampoc no és recomanable en l'estàndard oral: «No són recomanables: [...] La pronunciació balear *l·l* del grup *rl*, que es troba en els parlars balears: *pal·lar* per *parlar*, *pel·la* per *perla*» (IEC, 2009, p. 20).

Així doncs, la denominació normativa hauria de ser *garlanda* (fitònim que ja figura al DIEC2 referit a *Vicia cracca*, planta d'una família diferent de *Lavandula dentata*, però també amb una inflorescència violàcia semblant a una *garlanda* de flors).

Fotografia: M. Àngels Bonet

Lavandula dentata

garboller (*Rhamnus lycioides*)

El DIEC2 (així com el DIEC1; aquest nom no apareix al DGLC) recull la forma *garboller* (que remet a *arçot*, o *arç negre*), segurament procedent de Masclans, que documenta la forma *garboller* al Garraf (i que escriu amb *o* per ultracorrecció, com *veurem*).

Aquest nom és un derivat de *obriülls*, d'acord amb el DECat, que no documenta *garboller* però sí *garbuller* entre altres variants d'*obriüll* (segons Coromines, *abreuiller > arbuller > garbuller*; cf. DECat, s. v. *obrir*). Per tant, s'hauria de mantenir la *u* etimològica de *ull* i escriure *garbuller*. Així, Joan Pellicer (2004) recull al País Valencià, on no hi ha confusió de *o/u* àtones, les formes *garbuller* (també *garbuller negre*) i *garguller* (amb equivalència acústica *B = G*, fenomen molt habitual en català; vegeu Veny, 1989), escrites amb *u* d'acord amb la pronúncia valenciana.

La raó per la qual per a aquesta espècie s'ha documentat un nom (*garbuller*) que és una variant de *obriülls* es deu al fet que es tracta d'una planta molt espinosa, que es pot clavar als ulls o ferir-los i amb la qual, per tant, convé anar amb els ulls ben oberts per no prendre-hi